

„Van bennem női hiúság, hiszen nőből vagyok mégis”. Hajléktalan nők önképe

A tanulmány egy hajléktalan nők körében végzett kvalitatív kutatás női önképpel kapcsolatos eredményeit mutatja be. A hajléktalanná válást máshogy élik meg a nők és a férfiak. A kapcsolatháló elvesztése, a korábbi szülői, házastársi szerepektől és az ellátandó feladatoktól való megfosztottság jobban traumatizálja a nőket, illetve a hajléktalan életmódban a kiszolgáltatottság, támadástól való félelem és a biológiai hatások is jelentősebb megterhelést jelentenek számukra. A hajléktalan nők női önképe külső és belső jegyekből áll össze. Előbbiek közé tartozik például a hajviselet, a divatos öltözet és a smink, de mind közül a legfontosabb az ápoltság és a tisztaság. A női önkép belső elemeinek egy része, például az intelligencia, a jó modor, nem tűnik el a hajléktalanná válással, míg más részük, a korábbi szerepek elvesztése óriási hiányt jelent. A hajléktalanság és a nemi identitás belső megélésében, ezek önazonosságban elfoglalt helyzetben fontos tényező többek között a külső támogató kapcsolatok jelenléte, a sorstársi kapcsolatháló megléte vagy hiánya és az intézménytípus saját otthonhoz való hasonlósága. Bár a hajléktalan populációban csak 20% a nők aránya, a szociális munkának és az ellátórendszernek mégis fontos feladata a nemek szerinti, s a nemi identitást fókuszba állító speciális szolgáltatások kialakítása, valamint a hajléktalan nők esetében a nemi önazonosság megerősítése és a stigmatizáló hajléktalan identitás felülírása.

Kulcsszavak: hajléktalan nő, női önkép, nőkép, nemi identitás

A hajléktalanná válás mély trauma az egyén életében, mely nem kizárólag lakhatási kérdés. Ahhoz, hogy a szociális munka hatékonyabban tudjon válaszokat adni és segíteni ebben a nagyon kiszolgáltatott élethelyzetben, fontosnak tartom, minél pontosabban megismerni a hajléktalan embereket, szükségleteiket, vágyaikat (Zufferey, 2017), például azáltal, hogy a nagy kvantitatív adatfelvételek mellett egy-egy alcsoport vizsgálatára is sor kerül. Ennek szellemében végeztem kutatást olyan hajléktalan nők körében, akik éjjeli menedékhelyen vagy közterületen töltik éjszakáikat, s ezzel egyenlőtlenségeik megsokszorozódnak, ugyanis egy kirekesztett társadalmi csoport alulreprezentált tagjai (Crenshaw, 1991). Az interszekcionalitás altípusai közül a hajléktalan nők esetében a strukturális interszekcionalitásról beszélhetünk leginkább, mely megfigyelhető a kisebbségi nők esetében is, akik kisebbségként és nőként is hátrányos helyzetben vannak, ezért olyan sérelmeket szenvedhetnek el, melyet kisebbségi férfítársaik vagy többségi nőtársaik nem (Balogh, 2013).

A hajléktalan nők élettörténete és nemi identitása pár évvel azután kezdett el foglalkoztatni, hogy egy fővárosi női éjjeli menedékhelyen dolgoztam szociális munkásként. A téma vizsgálatában folytatott kutatásomat azonban nem ebben a pozícióban végeztem, bár a következtetéseknél és a lehetséges felhasználási utak esetében kétségkívül szerepet játszanak a szakemberként megélt tapasztalataim is.

A fedélnélküliség, az otthontalanság mást jelent egy férfinak és egy nőnek, mint ahogy magához az otthon fogalmához is másként kötődik a két nem. Szociális munkásként szerzett tapasztalatom és kutatásom eredményeként határozottan azt gondolom, hogy a nőket jobban megviseli a hajléktalanná válás. Ennek egyik oka, hogy a legtöbben nem csak a lakhatási lehetőségüket veszítették el, hanem teljes kapcsolathálójukat (Dávid & Albert, 2011), és korábbi igen fontos szerepeiket (Savage, 2016), hiszen a legtöbben édesanyák, feleségek voltak (Fehér & Kovács, 2018), biztosították az otthon melegét (Eagly & Kite, 1999), és sokuk esetében nemi identitásuk ezekből a feladatokból táplálkozott. A másik ok, hogy a hajléktalan életmód a biológiai adottságok okán jobban megviseli a női szervezetet, illetve védtelenebbek is az esetleges támadásokkal szemben (Jasinski et al., 2005).

A hajléktalan populáción belül kisebbséget alkotnak a nők (arányuk 1 az 5-höz; Győri, 2016), s ezen belül is külön kell foglalkozni azokkal, akik nem átmeneti szállón élnek. Az éjjeli menedékhelyen és a közterületen élés veszi el leginkább a korábban megélt szerepeket, hiszen ezen életmódban egyáltalán nem vagy csak korlátozottan lehet gyermeket nevelni, főzni, mosni. Emellett a rendezett külső megjelenés biztosítása is nehezebb, hiszen nincs szekrény, ahol a több váltás ruhát lehetne tárolni – esetleg a sminkeszközök és az ékszerek mellett.

Írásomban azt mutatom be, milyen önértékeléssel rendelkeznek a megkérdezett hajléktalan nők, milyen hiányokat és erősségeket emelnek ki, egyáltalán hogy jelenik meg számukra a nemi identitás kérdése (Huey & Berndt, 2008). A hajléktalanellátás intézményrendszere, s az ügyfelek szükségletei várhatóan nem fognak változni a közeljövőben. Azonban maga a szociális munka s annak gyakorlata formálódhat például annak mentén, hogy az érintett egyének hogyan tekintenek magukra: hajléktalanként-e, akik nők, vagy nőként-e, akik hajléktalanok. Az a döntő tehát, hogy melyik identitásелеmük erősebb, s ennek fényében melyik koncentráltabb megmunkálásával valósítható meg a társadalmi integráció. Az interjúalanyok neveit megváltoztattam, hogy biztosítsam számukra az anonimitást. A címben szereplő idézet Szilviától származik.

1. KUTATÁSI ÉS FOGALMI KERET

A hajléktalanság több tényező változásának kölcsönhatásaként írható le: pszichológiai szempontból az önértékelés és az önidentitás csökkenése, társadalmi aspektusból a marginalizáció, míg biológiai megközelítésből az egészség károsodása kiemelendő (Dykeman, 2011). A hajléktalanná válás is több tényező kölcsönös együtt hatásának következménye, melyek közül a legfontosabbak a strukturális, intézményi, kapcsolati és egyéni elemek (Busch-Geertsema et al., 2010).

A jogi meghatározást Magyarországon az 1993. évi III. törvény adja, amely a lakhatást, illetve annak hiányát állítja a fókuszba. A FEANTSA-nak, a Hajléktalanellátó Szervezetek Európai Szövetségének a definíciós kerete, az ETHOS felosztása a jogi (tartózkodási jogcím), a szociális (privát tér és emberi kapcsolatok fenntartása) és a fizikai (megfelelő lakóhely) dimenzió mentén gondolkodik, s ezek alapján határozza meg a fedélnélküliek, a lakástalanok, a bizonytalan lakáshelyzetűek és az elégtelen lakáskörülmények közt élők csoportját. Ehhez a négyes tagoláshoz hasonlatos

a magyar szemlélet, amely az otthontalanok – lakástalanok – effektív hajléktalanok – fedélnélküliek kategóriáját használja (Bényei et al., 2003).

A hajléktalan populáció lélekszámának meghatározása nehézkes, amelynek egyik oka, hogy az egyének sokszor „láthatatlanok”, míg a másik magyarázat a definíciós keretek különbözőségéből adódik. Becslések szerint hazánkban 15 000 fő él hajléktalanként (Február Harmadika Munkacsoport, 2019), 20%-uk nő (Bényei et al., 2003). Ezt figyelembe véve látható, hogy egy marginalizált csoport kisebbsége állt vizsgálatom fókuszában.

A hajléktalanellátás rendszerében több intézménytípus érhető el a rászoruló személyek számára. A nappali melegedőkben 8–18 óráig ingyenesen lehet mosni, tisztálkodni, ügyet intézni. Az éjjeli menedékhelyek 18–8-ig várják az ügyfeleket, ahol az előbbi intézménytípus szolgáltatásai mellett a nyugodt pihenést biztosítják, szintén térítésmentesen. Az átmeneti szállók egész nap nyitva állnak, a fentiekhez képest jelentős biztonságot és állandóságot nyújtanak, azonban térítési díjat kell fizetnie az igénybevevőknek. Az utcai gondozó szolgálatok azokat az embereket látogatják és támogatják választott életmódjukban, akik közterületen élnek. Kutatásomba azok a hajléktalan nők kerültek be, akik vagy éjjeli menedékhelyen alszanak, vagy az utcai gondozó szolgálat segíti őket (1993. évi III. tv. és 1/2000 SzCsM rendelet).

Adatfelvételem során kvalitatív technikát alkalmaztam, 32 narratív interjút készítettem Szegeden és Budapesten. Az interjúalanyok között volt olyan, akit munkám kapcsán előzetesen ismertem, erre az esetre szigorú kutatásetikai előkészítéssel készültem (Lengyel, 2018). A többi megkérdezett a velük foglalkozó szociális munkás vagy korábbi válaszadó ajánlásával került a kutatási alanyok közé. A két legfontosabb alapelv az volt, hogy az interjúalany józan, illetve mentálisan és lelkileg stabil legyen.

Vizsgáltam a hajléktalan nők életútját, keresve azokat a fordulópontokat, melyek közvetve vagy közvetlenül szerepet játszottak a hajléktalanná válásban, illetve feltérképeztem az egykori és jelenlegi kapcsolathálót. A második blokkban a nemi identitás és a megjelenés témakörét jártam körbe, ezt tárgyalom most részletesen.

2. NŐKÉP ÉS NŐI ÖNKÉP

A nemi identitással foglalkozó kutatásom részeként vizsgáltam, milyen a megkérdezettek ideális nőképe, s ennek meglátásuk szerint mennyire felelnek meg. A megjelenés témájában a frizurát, az öltözködést és a fogazatot tanulmányoztam. Ezek az altémák megfelelő keretnek bizonyultak arra, hogy a testet és a megjelenést az identitás, a társadalmi integráció és önfogadás eszközeként mérjem fel (Kende, 2002), a divat segítségével vizsgáljam a férfiakhoz hasonlatos közömbösséget (Simmel, 2001), vagy az öltözködés által megőrzött nemek szerinti dichotómiát (Csabai, 2002).

A válaszok két fő csoportba sorolhatóak. Az elsőkben a belső értékek kerülnek fókuszba, míg a másodikokban a külsők. A személyes tulajdonságok hangsúlyozása lehetőséget biztosít arra, hogy olyan jellemzőket határozzon meg a válaszadó, melyeket a hajléktalanná válás önmagában nem tudott elvenni tőle, azonban minden esetben aktív cselekvés szükséges ahhoz, hogy maga a hajléktalan életmód, a mindennapi túlélési feladatok ne szorítsák háttérbe ezeket. Különösen igaz ez azokban az esetekben, mikor a női ideálkép részét képezi az anya- és feleség-„feladatok”

ellátása is, amelynek jelenleg csak részlegesen vagy egyáltalán nem tudnak megfelelni. A külsőre vonatkozó jellemzések egyrészt a magazinokban látható képeknek feleltethetők meg (Bourdieu, 2008), jellemzőbb módon azonban az ápoltságot és a tisztaságot helyezik középpontba. Utóbbi téma több kérdésnél is előtérbe került, s kutatásom alapján úgy látom, ez a megkérdezettek számára a kulcs ahhoz, hogy hajléktalanságukat leplezni tudják, s megvédjék magukat a kirekesztéstől (Phelan et al., 1997). A tisztaság iránti vágy így nem elsősorban női jellemző, sokkal inkább a hajléktalan identitással van kapcsolatban (Kapitány & Kapitány, 2009).

A belső értékek között került említésre például a viselkedés, a szívvel-lélekkel élés, a háztartás, s ezzel a férj és a gyermekek ellátása, az otthon melegének biztosítása, a tétlenség kerülése és a folyamatos problémamegoldás, valamint mások óvása és féltése. A külső elemek között szerepel többek között a nádszálcarsúság, a szép öltözet, az ápoltság, a nettség, az igényes smink, a divatos lábbeli és ruha.

A megkérdezettek véleménye eltér abban, hogy jelen élethelyzetükben mennyire tudnak megfelelni az általuk meghatározott női ideáltípusnak. Annak megítélése, hogy hajléktalanként lehet-e valaki „jó” nő, leginkább attól függ, hogy elsődleges szocializációja során milyen mintát kapott otthon, felnőttként milyen szerepei voltak, és milyen nem sorstársi kapcsolatai vannak. Az elsődleges szocializáció során elsajátított szerepkészlet, a primér közeg közvetett és közvetlen hatása már-már egyértelmű (Nguyen, 2001). A saját felnőttkori szerepek fontosságát leginkább azok hiányának megélésében látom (László, 1998). Akik édesanyaként váltak hajléktalanná, főként, akik még kiskorú gyermeket neveltek, azok számára sokkal fájóbb maga a hajléktalan élethelyzet, s nem csak kapcsolataik sérültek, hanem az identitásuk egy olyan eleme is, mely meghatározó volt. Ugyanilyen szerepkészlet lehet a feleségkép is, azonban ennek hatása kisebb, legfőképpen azokban az esetekben, ahol egy rosszul működő vagy kifejezetten bántalmazó kapcsolatból menekülve vált a nő hajléktalanná (Mayock et al., 2016). A nem sorstársi kapcsolatok szerepének jelentőségét abban látom, hogy akinek munkaviszonya van, vagy baráti, esetleg rokon kapcsolatokat átal kötődik a „külvilághoz”, annak a női szerepek, s főként a külső jegyek sokkal többet és természetesebb dolgot jelentenek, hiszen a közvetlen környezetük inkább egyénként tekint rájuk, mint hajléktalanként (Goffman, 1981). Mindezek mellett azonban személyenként eltérő tényezők is hatással vannak az identításra.

Piroska egy bántalmazó párkapcsolatból kilépve vált hajléktalanná, s bár érzelmileg hatott rá az élethelyzete változása, mégis úgy tekint rá, mint ami mellett ő döntött, s a párjától való elköltözést sem menekülésként, hanem racionális elhatározásként definiálja. Az adatfelvétel időpontjában párkapcsolatban élt egy hajléktalan férfival. Nagyszüleinél nőtt fel, miután szülei otthagyták őt és testvéreit. Két öccse mellett főként fiús játékokkal töltötte szabadidejét, lányként kizárólag a ház körüli teendők miatt tekintett rá családja. Piroska így fogalmazta meg azt, milyen az ideális nő, s ő ehhez képest milyen:

„A jó nő nem iszik, nem dohányzik. Nádszálcarsú. Én ilyen edzésen nem szoktam részt venni. Nem tudom. Hogy őszinte legyek, nem is akarom tudni.”
(Piroska, 56 éves)

Piroska esete már a fentiek miatt is különleges, hiszen a bántalmazó kapcsolat, s az abból való kilépés látszólag nem traumatizálta, sőt ahogy látjuk, mindezek után is nyitott volt párkapcsolatra. Kizárólag sorstársi kapcsolatai vannak, amelyek ráadá-

sul csak intézményhasználatához köthetőek. Piroska nyíltan vállalta napi alkoholfogyasztását, amelynek indoka, hogy józanul szégyellne kéregetni. Mindent összevetve látható, hogy több olyan tényező is van, melyek háttérbe szorítják a női identitását: hiába él érzelmen alapuló párkapcsolatban, a szexualitás nincs jelen az életükben; mivel kéregetésből tartja fenn magát, minden közvetlen és közvetett kapcsolatban hajléktalanként definiálja a környezetét; hajléktalanná válása előtti párkapcsolata vélelmeshetően nem erősítette benne a nőiességet, a feleségszerepet kényszer hatására látta el, gyermeke nem született.

Zsanett azután özvegyült meg, miután gyermekei már családot alapítottak, majd a lakásmaffia áldozata lett. Rendszeresen találkozik az édesanyjával és az anyósával, akik ruhákkal és ékszerekkel látják el. Zsanett nagyon szereti a divatot, hosszan beszélt arról, az adományruhákból hogyan válogatja ki azokat a darabokat, melyek jól állnak neki, illetve hogy készít kiegészítőket saját magának. Az interjú időpontjában nem volt párkapcsolata, de tudomása volt egy hajléktalan férfiről, aki érdeklődik iránta. Mindezek egyértelműen megerősítik Zsanettben, hogy hajléktalanságától függetlenül nő. Ő így nyilatkozott a nőideálról:

„Minden olyasmitől, ami nővé tesz minket. Gyereket tud szülni – még. Ad magára, tiszta. Abszolút hemzsegek a férfiak körülötte, azt észre lehet ugyebár venni. Ilyen jellegű problémám sincs. [...] Hogy tiszta és nett legyen. Hogy jó legyen ránézni.” (Zsanett, 57 éves)

Zsanett két felnőtt gyermek édesanyja, a velük való kapcsolat tárgyalásakor egyértelművé tette, mennyire fontos számára, hogy a fiait felnevelte, és elindította az életben. A férfiak jelenlétét is láthattuk, emellett máshol arról nyilatkozott, hogy elképzelhetőnek tartja, hogy lakhatását egy párkapcsolat keretében rendezze. Ezzel kapcsolatban azonban komoly elvárásokat is megfogalmazott, melynek része például egy külön lakrész. Ahogy korábban említettem, a tisztaság, ápoltság is előtérbe kerül, azonban nem lehet kérdéses, hogy mindezeket ő magára nézve fontosnak tartja. Zsanett divat iránti elkötelezettsége, előkelő viselkedése olyannyira egyértelmű, hogy sorstársai az intézményben nem keresztnevéen szólítják, vagy utalnak rá, hanem egy női sztár nevét használják.

Ilona diszfunkcionális családját hátrahagyva vált hajléktalanná, ahogy korábban a nővére is. Gyermekekorában főként nevelőapja bántalmazta, illetve elhanyagolták. Az interjú egészéből kirajzolódott, hogy hajléktalanságát egy állomásnak tekinti, amely segítségével kilépett a korábbi élethelyzetéből, felnőtté vált, időt kapott arra, hogy megalapozza jövőjét, hogy rövid időn belül férjhez mehessen, és családot alapítson. Ezen céljait támogatta a sorstársi közösség, amelyben életkora miatt kicsit mindenkinek a lánya lehetett. A hajléktalanság és a nőiesség kapcsolatáról így nyilatkozott:

„Egyáltalán nem nehéz [hajléktalanként nőnek lenni]. Nem! Azért mert valaki hajléktalan, attól még ugyanúgy nőies is lehet. [...] A hajléktalan nő lehet normális nő, nett. Mert ugyebár ápoltság miatt is lehet nőies, lehet a ruházata, viselkedéséről is. Mert most sok olyan hajléktalan nő van, aki normális nő, [...] és el se hinnéd, hogy ő tényleg hajléktalan.” (Ilona, 22 éves)

Ilona az adatfelvétel időpontjában alig pár hónapja élt hajléktalanként, így kevés tapasztalata lehetett arról, amikor a nőiesség hátrányt jelent, vagy annak megélése

nehézséget okoz. Érdekesség, hogy Ilona annak ellenére gondolkodik úgy, hogy a hajléktalan nő is tud nőies lenni, hogy ő maga egy nagyon maszkulin szakmával, utcasepréssel kereste a kenyerét.

Katalin élettörténetében többször is megjelenik a bántalmazás. Gyermekeként gondozásba került, mert szülei alkalmatlanok voltak a nevelésére, felnőttként egy olyan házasságban élt, és nevelt négy gyermeket, ahonnan több alkalommal rendőrök menekítették ki. Mindezek ellenére nagyon tradicionális felfogással rendelkezik arról, hogy milyen az ideális nőkép, illetve hogy hajléktalanként ennek hogyan tud megfelelni.

„Miért ne tudna egy hajléktalan nő lenni? Fel tudok venni magamra egy szép divatos ruhát, ha akarok, szép szandált, harisnyanadrágot, nem viszem a cuccom magammal. Picit megfestem az arcom, bepirosítom a szám, kész, ennyi. [...] Én nem nő vagyok, hanem asszony. Nekem az az életem, én hozzá vagyok szokva, arra lettem nevelve. Főzni, mosni, takarítani. Kész. Az a baj, hogy itt nem tudjuk magunkat ilyenekkel lekötni, és így nem vagyunk elismerve.”
(Katalin, 47 éves)

Katalin meghatározásában egyrészt megjelennek a hiányok, amelyeket hajléktalanként megél, másrészt saját helyzetét is idealizálja. A fenti részletben és máshol is többször megfogalmazza, hogy a háztartási teendők ellátása szerves része volt az életének, természetesnek tartotta, hogy ezeket kizárólag nők végezhetik. A hiányérzet mellett azonban úgy gondolja, van lehetősége megélnie a nőiességét, a külsőségek segítségével, s rendelkezésére is állnak az eszközök.

Rózsa elsőként olyan módon határozza meg a női ideáltípust, ami szinte elérhetetlen, s ami több olyan elemet tartalmaz, amelyet a média sugall. Önmagát ehhez képest nem értékeli jó nőnek, azonban ezt nem is tekinti fontosnak, mert az áll előtérben a számára, hogy gyermekeit gondoskodó édesanyaként nevelte, s mindkettejük életkezdesét támogatni tudta. Rózsa leírása az ideáltípusú nőről:

„A világi szinten szerintem a nő attól nő, hogy ad magára, tiszta, házias, szereti a gyerekeit, neveli a gyerekeit, összetartja a családot, a férjét is meg tudja tartani, egy álomnő, aki nem szép, de a belső szépsége kitükröződik, és attól gyönyörűnek látszik. Ha valaki szép, akkor azt elhasználja, és akkor már nem lehet igazi nő. És mindamelllett visszafogott, esze is van, nem hívja fel magára a figyelmet. A hajléktalanoknál ugyanez, azzal a különbséggel, hogy ő nem otthon él, és nem tudja megoldani a legszükségesebb szépségügyi dolgokat. De szerintem különösebb különbség nincs. Meg egy nő tudja, mit kell felvennie, jól áll-e neki, nem kell, hogy drága legyen, de sikken hordja. [...] Egyszer régen jó nő voltam. Én már abban a korban vagyok, amikor nem azt nézik, hogy jó nő, vagy nem jó nő, hanem hogy én 20 évvel ezelőtt egy bombázó nő lehettem, de még most is megnéznak. Ahogy tudok viselkedni, ahogy viszonyulok az emberekhez. Én egy ember vagyok a sok közül, akinek szerencsés génjei vannak, de nincs lehetősége úgy adni magára. Mert nincs lehetőségem sportolni, karikás a szemem.” (Rózsa, 61 éves)

Rózsa volt az egyetlen interjúalanyom, aki a nőiesség témájának tárgyalását összekötötte saját vonatkozó önértékelésével. Ahogy a korábbi példáknl is láttuk, ő is úgy gondolja, hogy a hajléktalan nők számára is adottak azok a külső dolgok, melyek segítségével ki tudják fejezni nőiességüket, illetve a fizikai adottságokban szerinte nem különbözik markánsan egy nő a hajléktalanná válása előtt és után. Emellett

a belső értékekre hívja fel a figyelmet, amik elmondása szerint szintén nem változnak. Észrevehető ugyanakkor a téma speciális megközelítése, melyben először az átlag nőiességet veszi sorra, s ezután külön rátér a hajléktalan nőkre, amivel önkéntelenül is határvonalat húz, és megkülönbözteti a két csoportot, s rációfal állításaira.

Júlia kiegyensúlyozott családban nőtt fel, több hosszú párkapcsolata volt. Állandó munkaviszonnyal rendelkezett az interjú időpontjában, így kellő számú külső kapcsolata is volt. Beszélgetésünkéből kiderült, hogy tíz éve vált hajléktalanná, mely idő egyrészt meggyötörte, másrészt lehetőséget adott számára arra, hogy több stratégiát is kialakítson élethelyzete titkolására. Utóbbi részét képezi, hogy Zsanetthez hasonlóan igyekszik divatosan öltözni, folyamatosan odafigyel megjelenésére. Júlia nem volt házasságban, és nincs gyermeke. Így látja a kívánatos nőt és önmagát:

„Természetesen legyen egy alap intelligenciája, tudjon viselkedni társaságban, járművön, nem alpári módon. A külső szerintem annyira nem számít. Mert lehet aztán valaki baromi csinos, ha vetőmag potyog a szájából, és nem tud viselkedni. Szerintem legyen egy tartása egy nőcinek, legyen. Természetesen legyen nőiessége, nem egy félig pasi, félig nőci. De elsősorban kell, hogy kulturáltan tudjon viselkedni. Mert hiába vagyok én szépen felöltözve, ha disznó módon viselkedek, meg négykézláb mászok részegen. Egy nő elsősorban, ha nem így, ilyen körülmények között él, akkor az legyen egy jó feleség, egy anya, és ugyanakkor egy nőci. Ahogy olvastam, hogy egy nő legyen egy személyben anya, feleség és kurva. Egy igazi nőben mind a három benne van. [...] Nem vagyok jó nő. Talán voltam valamikor. Most úgy elmegy. Már nem. Úgy elvegyülök. Arra vigyázok, hogy tiszta legyek, amennyire tudok, csinosan öltözködjek. Meg hát hova is kéne nekem annyira jó nőcinek lenni? Már minek. Most úgy olyan jó nyugdíjasan elvagyunk, és kész.” (Júlia, 60 éves)

Júlia esetében is megfigyelhetjük, hogy a belső értékek válnak a legfőbb elemmé a nőiség kérdése kapcsán, amelyek állandónak tekinthetők, s nem függenek a lakhatási körülményektől. Saját önértékelése alapján nem felel meg annak az ideálnak, mely a külsőségeken alapul, azonban meglátása szerint ennek oka nem a hajléktalansága, hanem az életkora. Az ápoltság mint fő elvárás Júlia esetében is megjelenik, s mindentől független jellemzővé válik.

KONKLÚZIÓ

A hajléktalan nők nemi ideáltípusának két fő eleme belső és külső jegyekből tevődik össze. A belső tulajdonságokra vonatkozó értékek tartalmazzák a legtöbb olyan elemet, amelyben hiányt szenvednek hajléktalanként, s melyek visszaszerzése vagy megélése jelen élethelyzetükben igazán nagy kihívást jelent számukra. A külsőt érintő kérdésekben nem tapasztalhatjuk ezeket a hiatusokat. Ennek egyik oka, hogy jelen életformájukban nem praktikus tényezőkről van szó, mint például a tökéletes frizura, a magas sarkú cipő, a legújabb divatnak megfelelő ruhadarabok. A másik magyarázat abban rejlik, hogy a nőiség külső jegyei között legfontosabbá az az ápoltság és tisztaság válik, amely nem nemi jellegű, hanem az életformára vonatkozik, s a fizikai megjelenés mellett egyfajta szakrális jelentéssel is bír (Weber, 1982).

Az interjúalanyok mindegyike lehetőséget lát arra, hogy kis erőfeszítéssel elérje azt a külső megjelenést, amellyel az ideáltípus, avagy a többségi, nem hajléktalan

nők rendelkeznek. Itt főként a ruházkodás került előtérbe, amelynek a beszerzését nem nevezték meg akadályként a megkérdezettek. Ez arra enged következtetni, hogy a nem sorstársi kapcsolatokon kívül az intézményrendszer is segítséget tud nyújtani abban, hogy a hajléktalan nők öltözékükben ne tűnjenek ki az átlag nők közül. Az önértékelés fontos eleme, hogy a belső értékek, amelyek a nőiesség kérdésében fontosnak számítanak a hajléktalan nők szerint, nem tűnnek el a lakhatási körülmények megváltozásával. Azaz megmaradnak annak az intelligens, visszafogott, jó modorú embernek, akik korábban voltak. Fontos azonban kiemelni, hogy a legtöbbször a saját magukról alkotott nemi kép esetén kerülnek a legérzékenyebb témákat, melyek az anya- és feleségszerepek.

Bár a hajléktalan nők identitásának nagyobb részét képezi a hajléktalanság tényével való kapcsolat, illetve az ebből fakadó feladatok, női önképüket soha nem adják fel, azonban minden esetben megkülönböztetik magukat az otthon élő nőktől. A nők jellemző hajléktalanná válási útjaira reagáló lakhatási segítségre már vannak nemzetközi szinten és a hazai rendszerben is ismert jó gyakorlatok (Dés & Pósfai, 2021). Ezek mellett a szociális munka gyakorlatába érdemes beemelni olyan elemeket, amelyek a hajléktalanelátás keretrendszerén belül speciálisan fókuszálnak az érintettek nemi identitására, az elveszített szerepkörök hiányának feldolgozására, s ezzel önértékelésük erősítésén túl női identitásuk megélését is segítik. Szociális munkásként megélt tapasztalatom, hogy az éjjeli menedékhelyet igénybe vevő hajléktalan nők számára nagyon sokat jelentettek azok az alkalmak, amikor nyitvatartási időn kívül együtt sütöttünk vagy főztünk. Előbbi esetében mézeskalácsok készültek, amelyeket módjuk volt járókelők számára átadni, utóbbi alkalmakkor pedig sorstársaiknak kínáltak vacsorát. Szintén bevált jó gyakorlat volt az intézményünkben az „Erő a változáshoz” (Daphne, 2009) csoportok vezetése. Kutatásom és szakmai tapasztalatom alapján az ilyen jellegű támogatásra kiemelten szükségük van a hajléktalan nőknek, hiszen nemi identitásukat minden trauma és megpróbáltatás ellenére fontosnak és értékesnek tartják.

Irodalomjegyzék

- Balogh L. (2013). Roma nőkkel kapcsolatos szakpolitikai megközelítések. In Vizi B. (szerk.). *A romapolitikák értékelési módszerei és a magyar kormányzatok romapolitikái*. Nemzeti Közszolgálati Egyetem.
- Bényei Z., Győri P., Gurály Z. & Mezei Gy. (2003). Tíz év után. Gyorsjelentés a fővárosi hajléktalanokról – 1999. In Győri P., Tatár B. (szerk.). *Tíz év után: a margó szélén* (pp. 4–38). Animula.
- Bourdieu, P. (2008). Hevenyészett megjegyzések a test társadalmi észleléséről. In Bourdieu, P. *A társadalmi egyenlőtlenségek újratemelődése. Tanulmányok*. General Press Kiadó.
- Busch-Geertsema, V., Edgar, W., O’Sullivan, E. & Pleace, N. (2010). *Homelessness and homeless policies in Europe. Lessons from research*. FEANTSA.
- Crenshaw, K. (1991). Mapping the margins. Intersectionality, identity politics, and violence against women of color. *Stanford Law Review*, 43(6), 1241–1299. <https://doi.org/10.2307/1229039>
- Csabai M. (2002). A test felöltöztetése. A szépség, a divat és az önmegjelenítés összefüggései. In Csabai M., Erős F. (szerk.). *Test-beszédek. Köznapi és tudományos diskurzusok a testről*. Új Mandátum Könyvkiadó.
- Daphne Projekt (2009). *Erő a változáshoz. Hogyan szervezzünk és működtessünk önszervező csoportokat párkapcsolati erőszak áldozatainak és túlélőinek*. NANE Egyesület.
- Dávid B. & Albert F. (2011). Hajléktalanság az emberi kapcsolatok szemszögéből. In Takács K. (szerk.). *Társadalmi kapcsolathálózatok elemzése*. BCE TáTK Szociológia és Társadalompolitika Intézet.

- Dés F. & Pósfai Zs. (2021). *Nők és lakhatás. A nők speciális szükségleteire válaszoló lakhatási megoldások.* Friedrich-Ebert-Stiftung – Periféria Közpolitikai és Kutatóközpont.
- Dykeman, B. F. (2011). Intervention strategies with the homeless population. *Journal of Instructional Psychology*, 38(1), 32–39.
- Eagly, A. H. & Kite, M. E. (1999). Nők, férfiak és sztereotípiák, avagy alkalmazzuk-e a nemzetek sztereotípiáit nőkre és férfiakra is? In Hunyady Gy., Hamilton, D. L. & Nguyen, L. L. An. (szerk.). *A csoportok precepciója.* Akadémiai Kiadó.
- FEANTSA. *ETHOS. A hajléktalanság és a lakhatásból való kirekesztettség európai tipológiája.* http://www.refomix.hu/cikkek/ETHOS_hungary.pdf Letöltés ideje: 2022. 01. 05.
- Február Harmadika Munkacsoport (2019). *Harmadszorra sem ez a megoldás. Gyorsjelentés a hajléktalan emberek 2019. február 3-i kérdőíves adathétfeléről.* <https://drive.google.com/file/d/15sXplCbV28lgy1ntoFVPFX8kmNzBtLG1/view> Letöltés ideje: 2022. 01. 05.
- Fehér B. & Kovács I. (2018). Különbségek és hasonlóságok. Hajléktalan helyzetű nők és férfiak összehasonlító vizsgálata a 2016. február 3-ai adathétfelét alapján. *Esély. Társadalom-és szociálpolitikai folyóirat*, 29(6), 33–64.
- Goffman, E. (1981). Stigma és szociális identitás. In Goffman, E. *A hétköznapi élet szociálpszichológiája. Tanulmányok.* Gondolat Könyvkiadó.
- Győri P. (2016). „Elmúlt négy év...”. A hajléktalan emberek főbb statisztikai jellemzői, 2011–2014. In Győri P. & Vida J. (szerk.). *Dialógusok a hajléktalanságról.* Budapesti Módszertani Szociális Központ és Intézményei – Menhely Alapítvány.
- Huey, L. & Berndt, E. (2008). ‘You’ve gotta learn how to play the game’. Homeless women’s use of gender performance as a tool for preventing victimization. *The Sociological Review*, 56(2), 177–194. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.2008.00783.x>
- Jasinski, J. L., Wesely, J. K., Mustaine, E. & Wright, J. D. (2005). *The experience of violence in the lives of homeless women. A research report.* United States Department of Justice. <https://doi.org/10.1037/e513742006-001>
- Kapitány Á. & Kapitány G. (2009). Néhány gondolat a tisztaság szimbolikájáról. In Juhász K. (szerk.). *Tiszta sorok. Tanulmányok a tisztaságról és a tisztálkodásról.* L’Harmattan.
- Kende A. (2002). Testazonosság és identitás. In Csabai M. & Erős F. (szerk.), *Test-beszédek. Köznapi és tudományos diskurzusok a testről.* Új Mandátum Könyvkiadó.
- László J. (1998). *Szerep, forgatókönyv, narratívum. Szociálpszichológiai tanulmányok.* Scientia Humana.
- Lengyel L. (2018). Dilemmák és döntések. Egy saját munkahelyen végzett szociológiai kutatás tanulságai. *antro-pólus*, 3(1), 21–26.
- Mayock, P., Bretherton, J. & Baptista, I. (2016). Women’s homelessness and domestic violence. (In)visible interactions. In Mayock, P. & Bretherton, J. (eds) *Women’s homelessness in Europe.* Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/978-1-137-54516-9>
- Nguyen, L. L. A. (2001). Nemi sztereotípiák változása a kilencvenes években. In Hunyady Gy. & Nguyen, L. L. A. (szerk.). *Sztereotípiakutatás. Hagyományok és irányok.* ELTE Eötvös Kiadó.
- Phelan, J. C., Link, B. G., Moore, R. E. & Stueve, A. (1997). The stigma of homelessness. The impact of the label “homeless” on attitudes toward poor persons. *Social Psychology Quarterly*, 60(4), 323–337. <https://doi.org/10.2307/2787093>
- Savage, M. (2016). Gendering women’s homelessness. *Irish Journal of Applied Social Studies*, 16(2), 43–64.
- Simmel, G. (2001). A divat. In Simmel, G. (szerk.). *Válogatott társadalomelméleti tanulmányok.* Novissima.
- Weber, M. (1982). A zsidó páriánép keletkezése. In Weber, M. *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme. Vallásszociológiai írások.* Gondolat.
- Zufferey, C. (2017). *Homelessness and social work. An intersectional approach.* Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315717739>

Jogszabályi hivatkozások

1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és a szociális ellátásokról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99300003.tv> Letöltés ideje: 2022. 01. 08.
- 1/2000 (I. 7.) SzCsM rendelet a személyes gondoskodást nyújtó szociális intézmények szakmai feladatairól és működésük feltételeiről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0000001.scm> Letöltés ideje: 2022. 04. 18.